

УДК 372.547

ІСТОРІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРЬБИ ЗІ ЗЛОЧИНАМИ, ПОВ'ЯЗАНИМИ З ПОРУШЕННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ

Досліджено історію Української кримінально-правової політики у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з порушенням законодавства про працю. Зокрема, автором охарактеризовано кримінальні нормативно-правові акти в частині боротьби зі злочинами даної категорії, які були прийняті в період від феодалізму до 2001 року чинність яких поширювалася на українські землі.

Исследовано історію Української уголовно-правової політики в сфері боротьби з преступленнями, связанными с нарушением законодательства о труде. А именно, автором охарактеризовано уголовные нормативно-правовые акты в части борьбы с преступлениями этой категории, которые были приняты в период от феодализма до 2001 года и которые распространялись на украинские земли.

The paper investigated the history penal policy in the fight against crimes related to violations of labour law. In particular, the author described the criminal regulations in the fight against crimes of this category. Which were adopted in the period of feudalism and the 2001, and their validity extended to Ukrainian lands.

Ключові слова: кримінально-правова політика; злочини, пов'язані з порушенням законодавства про працю; злочини, пов'язані з погрозою заподіяння шкоди здоров'ю чи життю працівника.

Історичне минуле з його позитивним та негативним досвідом пояснює причини появи кримінально-правових норм, дозволяє оцінити положення, що в них містяться, з точки зору їх ефективності, спрогнозувати розвиток законодавства, сприяти його вдосконаленню. Кримінально-правова політика у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з порушенням законодавства про працю, має свою еволюцію розвитку. У зв'язку з цим є цікавим та необхідним дослідження її історії.

Вивчаючи наукову літературу з питань кримінально-правової політики у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з порушенням законодавства про працю, мною зроблено висновок про відсутність наукових праць з даного питання. Це пояснюється тим, що науковцями приділялася увага кримінально-правовій політиці як загальному явищу та проблемам кримінальної відповідальності за злочинні порушення трудових прав людини. З 1991 року по даний час ряд питань кримінально-правової політики України висвітлено у монографіях А. А. Митрофанова, П. Л. Фріса. Проблемам кримінальної відповідальності за злочинні порушення трудових прав людини в радянській період приділялася певна увага у працях таких вчених, як: В. І. Антипів, В. І. Борисов, М. С. Брайнін, І. П. Лановенко, Ю. Б. Мельникова, О. Б. Сахаров. З часу незалежності України проблемам кримінальної відповідальності за злочинні порушення трудових прав людини своїй праці присвятив В. І. Павликівський. Також

злочини проти трудових прав розглядали О. М. Готін, С. Лихова в сукупності з іншими кримінально-карними посяганнями, які розміщені в п'ятому розділі КК України.

Мета статті — дослідити історію кримінально-правової політики у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з порушенням законодавства про працю.

Досліджуючи історію кримінально-правової політики у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з порушенням законодавства про працю, необхідно з'ясувати, коли саме та у зв'язку з чим постає необхідність охорони трудових прав, у тому числі й кримінально-правовими засобами. Для цього слід звернутися до типів суспільних ладів.

Першим типом суспільного ладу є первіснообщинний. Однак в первіснообщинному ладі ще не існувало держави і права, то відповідно немає підстав для існування й кримінально — правової політики у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з порушенням законодавства про працю.

Другим типом суспільного ладу є рабовласницький. В цей період появляються держава і право. Виникнення рабовласницьких держав сягає IV–III тисячоліття до н. е. Право за своїм змістом мало суто рабовласницький характер: раби не були суб'єктом права і прирівнювалися до неживих предметів. У період існування рабовласницьких держав вже існували перші зародки кримінального права, але не могло існувати трудового права, бо воно за своїм змістом суперечило характеру рабовласницької держави. Крім того, українському народові вдалося перестрибнути рабовласницький період і на зміну первіснообщинному ладі на етнічні українські землі прийшов феодальний устрій із певною специфікою [1, с. 8], який є третім типом суспільного ладу. Історики твердять, що феодальний період на східнослов'янських землях тривав від виникнення Київської держави в IX–X ст.ст. до скасування кріпацтва в 1861 році [2, с. 1].

Оскільки ще в період феодального ладу одна частина українських земель перебувала у складі Росії, а інша — Литви, Польщі, Молдови, Австро-Угорщини, то на них поширювалося їх законодавство. Аналіз законодавства Російської імперії засвідчив, що саме в період феодалізму появляються перші паростки кримінально-правової політики у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з порушенням законодавства. Однак вона здебільшого була спрямована на захист інтересів роботодавця, а не представників найманної праці. Хоча слід зазначити, що саме в цей період кримінально-правової політики встановлювалася кримінальна відповідальність за порушення права працівника на одержання заробітної плати. Зокрема, у 1845 році відносини праці були врегульовані Уложением про покарання кримінальні і виправні. У ньому була присутня самостійна глава XIV “Про порушення Статутів фабричної, заводської і ремісничої промисловості” [3, с. 916]. Перше відділення цієї глави Уложения поділяється на три підвідділи:

- 1) про порушення Статутів фабричної та заводської промисловості взагалі;
- 2) про непокору фабричних і заводських людей;
- 3) про незаконні вчинки керуючих заводами відносно заводських людей.

Норми першого підвідділу передбачали покарання роботодавців за порушення встановлених законом правил здійснення певної діяльності. Ці норми не захищали інтересів робітників. Вони оберігали інтереси держави, скарбниці та суспільну безпеку.

Група норм, розташована в другому підвідділі, безпосередньо захищала інтереси власників фабрик і заводів та передбачала відповідальність за непокору фабричних і заводських людей. Зокрема, відповідно до ст. 1792 цього Уложения кримінально караним був страйк працівників заводу, фабрики чи мануфактури, що виражався в припиненні роботи до закінчення терміну найму з метою примусу хазяїв щодо підвищення заробітної плати. Суб'єктами цього злочину були організатори страйку та інші учасники. Усякий страйк робітників завжди був пов'язаний зі збитками для власників фабрик і заводів.

Лише в третьому підвідділі першого відділення глави XIV Уложения передбачалася відповідальність за незаконні вчинки керуючих заводами стосовно заводських людей. В ст. 1793 Уложения була закріплена заборона на використання працівників фабрик, заводів і мануфактур на домашні послуги, утиск працівників,

залучення до фабричної та заводської справи неприналежних осіб, тобто тих, які не були приписані до фабрики, заводу чи мануфактури. Проте ця норма не передбачала покарання для винного, а тільки позбавляла його можливості використовувати надалі працю даних людей. Відповідно до ст. 1794 Уложення, управляючі фабрик, заводів і мануфактур підлягали грошовому стягненню від ста до трьохсот карбованців за порушення права працівника на одержання заробітної плати у встановленому договором розмірі й примусу одержання її товарами, хлібом чи іншими предметами. Крім грошового стягнення, на винних накладався обов'язок відшкодування збитків, спричинених робітникам. Виплата заробітної плати товаром чи іншими предметами та зниження розміру заробітної плати каралися тільки у випадку примусових дій з боку заводчика. Взаємна згода на такі дії була правомірною.

В Уложенні 1845 р. містилися норми, що передбачали відповідальність за порушення правил у сфері найманої праці, зосереджені не тільки в главі XIV. Особливу цікавість викликає норма, передбачена ст. 422, яка розміщена в главі VIII вищевказаного нормативного акта "Про порушення порядку при призначенні на службу і на посаду і при звільненні від них". Ця норма встановлювала заборону на незаконне звільнення. Відповідно до ст. 422 Укладення 1845 року, об'єктивна сторона цього злочину характеризувалася такими умовами:

1) якщо начальник усунув від посади підлеглого за яку-небудь провину, не зажадавши від нього пояснення, або коли ця провина неважлива, не випробувавши над ним раніше наданих йому законом заходів виправлення;

2) якщо він не доведе, що таке негайне усунення за достовірними відомостями, що дійшли до нього, було необхідне задля порядку і на користь служби.

Третім типом суспільного ладу є буржуазний (капіталістичний). Буржуазні держави й буржуазне право виникли внаслідок буржуазних революцій, спрямованих проти феодально-абсолютистської монархії та феодальних відносин.

Формування буржуазної держави в Росії, складовою частиною якої були й українські землі, розпочинається з реформи 1861 року. Саме зі скасуванням кріпосного права набула нового рівня розвитку кримінально-правова політика у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з порушенням законодавства про працю. У 1885 р. було прийнято Уложення про покарання кримінальні і виправні у новій редакції [4]. Воно не зазнало істотних змін у сфері кримінально-правової охорони відносин праці. Основні зміни торкнулися вирішення проблем відповідальності за страйк. Ст. 1358 Уложення 1885 р. була аналогічною до ст. 1792 Уложення 1845 р. Однак Уложення 1885 р. було доповнено ст. 1358¹. Так, у цій статті було встановлено відповідальність за припинення робіт до закінчення терміну не тільки з метою підвищення встановленої договором плати, але і з метою зміни інших умов найму. Ця стаття передбачала відповідальність лише за економічні страйки, тобто ті, які мали на меті зміну умов договору. Учасники політичних страйків підлягали покаранню за скоєння державних злочинів. Суб'єктами цього злочину вважалися як призвідники, так і рядові страйкарі. Дана норма передбачала звільнення від кримінальної відповідальності звичайних учасників страйку у випадку його припинення й поновлення робіт за першою вимогою поліцейської влади.

Згідно зі ст. 1359 Уложення 1885 р., власники фабрик, заводів і мануфактур, які самовільно знизили до закінчення терміну договору плату своїм працівникам або понудили останніх одержувати її товаром, хлібом або іншими предметами замість грошей, каралися штрафом від ста до трьохсот карбованців, а також відшкодування заподіяних збитків робітнику. Аналогічному покаранню, згідно зі ст. 1359¹ Уложення, підлягали розповсюджені на той час дії, пов'язані з оплатою праці не готівкою, а купонами від процентних паперів незалежно від терміну настання виплат за цими паперами. Слід зазначити, що дане діяння було караним, на відміну від оплати праці хлібом, іншими предметами, незалежно від згоди робітника або від дій роботодавця, пов'язаних із примусом до одержання зарплати в такому вигляді.

У 1906 році кримінально-правова політика у сфері боротьби зі злочинами,

пов'язаними з порушенням законодавства про працю, змінює свій напрямок у сторону захисту інтересів працівників. А саме цього року внесено зміни та доповнення до Уложення 1885 р. [5]. Ними було прийняте рішення про скасування ст.ст. 1358, 1358¹ Уложення, якими встановлювалася кримінальна відповідальність за страйк. Також Уложення доповнено ст. 1359².

Згідно з вказаною статтею, за здійснення діянь, передбачених ст.ст. 1359, 1359¹ Уложення, вперше, вдруге чи втретє, але коли ці правопорушення потягли за собою хвилювання робітників на фабриках і заводах, викликали порушення тиші й порядку та вживання надзвичайних заходів для придушення заворушень, винні підлягають арешту до трьох місяців з можливістю позбавлення права завідувати фабриками і заводами на термін до двох років.

Цікавими у цьому Уложенні є відділення III глави XIV “Про порушення постанов про роботи малолітніх на заводах, фабриках, мануфактурах і у ремісничих закладах”. Уперше кримінальне законодавство захищало цілий комплекс трудових прав найбільш незахищеної категорії працівників. Ці норми охороняли працю даної категорії осіб не тільки на фабриках, заводах і мануфактурах, але й у ремісничих установах і на гірничих заводах. Відповідно до ст. 1404¹ Уложення, завідувачі (власники або керуючі) заводами, фабриками, мануфактурами та ремісничими закладами, винні в невиконанні встановлених законом чи передбачених належним порядком правил щодо роботи малолітніх, підлітків і осіб жіночої статі в зазначених промислових установах і закладах, підлягали арешту на термін не більше 1 місяця чи грошовому стягненню не більше 100 карбованців. Крім того, ст. 1404² передбачала відповідальність даних осіб за порушення встановленого законом права малолітніх робітників відвідувати народні училища у межах встановленого законом часу. Проте ст. 1404³ встановлювала підстави звільнення від кримінальної відповідальності зазначених осіб у випадку, якщо вони доведуть, що порушення, зазначені в ст.ст. 1404¹, 1404², зроблені без їхнього відома, але з вини особи, що безпосередньо спостерігала за роботами. У цьому випадку покаранню підлягала особа, яка наглядала за роботами.

Із революцією 1917 р. бере початок п'ятий тип суспільного ладу — соціалістичний. В цей період кримінально-правова політика у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з порушеннями законодавства про працю, входить у нову фазу свого розвитку. Вона спрямована на захист інтересів представників найманої праці, хоча й надає перевагу державним інтересам. Крім того, вона була спрямована не тільки на захист прав, які безпосередньо пов'язані з трудовою діяльністю робітників, але й інших прав трудящих.

Перший акт радянського трудового законодавства, за порушення якого була встановлена кримінальна відповідальність, — Декрет “Про 8-ми-годинний робочий день, тривалість і розподіл робочого дня” від 29.10.1917 року. Згідно з цим Декретом робочий день визначався як максимум допустимого робочого часу протягом доби та встановлювався тривалістю вісім годин. Для підлітків у віці до 18 років встановлювався 6-годинний робочий день. Робота малолітніх (дітей віком до 14 років) заборонялася. Встановлювалися вихідні та святкові дні, вводилися обов'язкові перерви протягом робочого дня для відпочинку. За порушення норм цього декрету незалежно від характеру і важливості порушеного права передбачалося покарання у вигляді позбавлення волі до одного року [6, с. 27].

15 вересня 1922 р. в УРСР вводиться в дію перший Кримінальний кодекс Української РСР [7]. Норми про охорону трудових прав у КК УРСР 1922 р. вперше були розділені за об'єктами кримінально-правової охорони. Першу групу норм було віднесено до глави IV “Господарчі злочини”. Порушення даних норм не пов'язувалося з погрозою заподіяння шкоди здоров'ю чи життю робітника. Друга група норм охороняла такі трудові права, порушення яких створювало реальну загрозу заподіяння шкоди або заподіявало реальну шкоду життю чи здоров'ю трудящого. Ці норми були розміщені в главі V “Злочини проти життя, здоров'я, волі й гідності особи”. Третя група правових норм КК УРСР 1922 року була спрямована на охорону безпеки в окремих спеціальних видах виробництва чи робіт. Дані норми кодифікувалися в главі VIII “Порушення

правил, що охороняють народне здоров'я, громадську безпеку й публічний порядок”.

До глави IV “Господарчі злочини” були включені норми, які забезпечували дотримання законодавчих вимог до робочого часу, оплати праці. Відповідно до ст. 132 КК УРСР 1922 року, кримінально караним було “порушення наймачем установлених Кодексом законів про працю й загальним положенням про тариф правил, що регулюють тривалість робочого дня, понаднормові години, нічну роботу, роботу жінок і підлітків, оплату праці, прийом і звільнення, а також спеціальних норм про охорону праці”. Ч. 2 ст. 132 КК передбачала посилення відповідальності у випадку порушення трудових прав групи чи значної частини робітників. Суб'єктом даного злочину був наймач робочої сили незалежно від розмірів підприємства, установи й форми власності, а також приватна особа, що здійснювала найом працівників.

Самостійними нормами під охорону кримінального закону ставилися права працівників, передбачені укладеними колективними договорами (ст. 133), та права профспілок (ст. 134). А саме, ст. 133 КК УРСР передбачала відповідальність за порушення наймачами (як відповідними особами державних підприємств, установ і організацій, так і приватними особами) колективних договорів, які укладалися з профспілками. Немовби логічним доповненням і завершенням ст. 133 була ст. 134 цього кодексу. Ця норма стосувалася перешкоджання законній діяльності фабзавкомів (місцевкомів) профспілок та їхніх уповноважених чи перешкоджання використанню ними своїх повноважень щодо забезпечення, реалізації і захисту прав трудящих. Суб'єктами цього злочину визнавалися не тільки наймачі, але й будь-які інші особи.

До другої групи норм відноситься ст. 156 КК УРСР 1922 р., розміщена в главі про злочини проти життя, здоров'я, волі й гідності особи. Відповідно до вказаної статті, кримінально караним було завідоме поставлення працюючого в такі умови роботи, за яких він цілком чи частково втрачав чи міг втратити працездатність. Настання зазначених наслідків чи загрози їхнього заподіяння й зумовило віднесення даної норми до глави про злочини проти особи. Однак у даній нормі зазначалося лише про наслідки у вигляді втрати працездатності, але нічого — про смерть працівника. Ця обставина викликала особливі труднощі при кваліфікації, хоча правозастосовча практика йшла шляхом визнання смерті робітника одним з наслідків, передбачених ст. 156 КК УРСР [8, с. 274].

До третьої групи норм охорони трудових прав в КК УРСР 1922 року відносилися статті 217, 217¹, 221.

У ст. 217 КК було визнано злочином невиконання чи порушення під час виконання будівельних робіт, установлених законом чи обов'язковою постановою будівельних, санітарних і протипожежних правил. Ст. 217¹ КК передбачала відповідальність за порушення встановлених законом чи обов'язковою постановою протипожежних заходів. Суб'єктом цих злочинів були як приватні (власник приміщення, що виконує будівельні роботи), так і посадові особи (наприклад, керівник будівництва). Відповідно до ст. 221 КК, кримінально караним було порушення встановлених законом чи обов'язковою постановою технічних правил про встановлення механічних двигунів. Зі змісту цієї норми випливало, що суб'єктом цього злочину міг бути тільки спеціальний суб'єкт.

КК УРСР 1922 року містив норми, якими встановлювалася кримінальна відповідальність за злочини, суб'єктами яких були робітники. Наприклад, ст.ст. 78 і 79 КК УРСР 1922 року передбачали кримінальну відповідальність за масову відмову або відмову окремих громадян від виконання повинностей чи провадження робіт. Караним було невиконання тільки законних робіт. Згідно з ст. 79, крім даних дій, кримінально караною була також відмова від виконання загальнодержавних робіт. Також у ст. 126 КК УРСР встановлювалася відповідальність за трудове дезертирство — ухилення від обліку чи реєстрації, встановлених органами, що повідомляють або проводять трудові мобілізації, чи від явки на роботу, а також самовільне залишення роботи, виконуваної в порядку трудової мобілізації. Трудове дезертирство, пов'язане зі шкодою для оборони країни, кваліфікувалося за ч. 2 ст. 126 і каралося як державний злочин.

Постановою ВУЦВК від 8 червня 1927 р. з 1 липня 1927 р. на території Української РСР був уведений в дію Кримінальний кодекс УРСР у новій редакції [9]. До переліку норм, які охороняли трудові права громадян і безпеку виробництва, відносилися ст.ст. 96, 121, 122 і 123 цього кодексу. Однак з прийняттям цього кодексу не зазнала суттєвих змін кримінально-правова політика у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з порушенням законодавства про працю. Ст.ст. 122, 123 і 124 цього Кодексу за формою і змістом майже цілком відтворювали ст.ст. 133, 134 і 135 КК УРСР 1922 р. Нове вносилося лише в санкції — вони стали більш конкретними і менш суворими, за винятком ст. 124.

28 грудня 1960 р. Верховна Рада Української РСР ухвалила новий Кримінальний кодекс. Він набув чинності 1 квітня 1961 року [10, с. 313]. В ньому появилася нова глава IV Особливої частини КК УРСР 1960 р. У ній безпосередньо під охорону кримінального закону підпадали політичні й трудові права громадян.

У ст. 132 цієї глави встановлювалася кримінальна відповідальність за перешкоджання законній діяльності фабрично-заводських і місцевих комітетів професійних спілок або їх уповноважених.

Ст. 133 КК УРСР 1960 р. передбачала відповідальність за порушення законодавства про працю, не пов'язаних із загрозою життю й здоров'ю трудящих. У цій нормі закріплені три форми вчинення даного злочину:

- а) незаконне звільнення трудящого з роботи;
- б) невиконання рішення суду про поновлення на роботі;
- в) інше грубе порушення законодавства про працю.

Суб'єктом вказаного злочину визнавалася тільки посадова особа державного чи громадського підприємства, установи або організації. Законодавцем було закріплено обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони аналізованого складу наявність особистого мотиву.

Відповідно до ст. 134 вищевказаного кримінального закону, визнавалася злочином відмова в прийомі жінки на роботу з мотивів вагітності або відмова в прийомі на роботу матері, яка має грудну дитину, а так само зниження заробітної плати або звільнення жінки з роботи з тих же мотивів.

Ст. 135 КК України 1960 р. передбачала відповідальність за порушення вимог законодавчих й інших нормативних актів про охорону праці посадовою особою підприємства, установи, організації, якщо це порушення створювало небезпеку для життя і здоров'я трудящих. Якщо це діяння спричинило нещасні випадки, то воно було кваліфікуючою обставиною (ч. 2 ст. 135).

Крім того, у главі X “Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку і народного здоров'я” містилися норми, що передбачали відповідальність у сфері безпеки виробництва. А саме, ст. 218 цього Кодексу встановлювала відповідальність за порушення правил безпеки гірничих робіт, якщо воно заподіяло шкоду здоров'ю людей або завідомо могло спричинити людські жертви чи інші тяжкі наслідки. Ст. 219 вказаного кодексу передбачала відповідальність за порушення при проведенні будівельних робіт санітарних і протипожежних правил, а також порушення правил експлуатації будівельних механізмів, якщо воно заподіяло шкоду здоров'ю людей або завідомо могло спричинити людські жертви чи інші тяжкі наслідки. Відповідно до ст. 220 даного кримінального закону, визнавалася злочином порушення виробничо-технічної дисципліни або правил, що забезпечують безпеку виробництва на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах. Згідно з ст. 221 КК УРСР 1960 року було кримінально караним порушення правил зберігання, використання, обліку або перевозки вибухових чи радіоактивних речовин, а також незаконна пересилка цих речовин поштою або багажем. Якщо ж діяння, передбачені ст.ст. 218–221 зазначеного кримінального закону, спричинили людські жертви або інші тяжкі наслідки, то вони були кваліфікуючою ознакою аналізованих статей КК УРСР 1960 року.

В період незалежності України її КК був прийнятий 5 квітня 2001 р. і набув чинності 1 вересня 2001 р. Саме з цього часу можна стверджувати про кримінально-

правову політику України у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з порушеннями законодавства про працю.

Кримінально-правова політика у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з порушенням законодавства про працю, починає з'являтися тільки в середині XIX ст. Вона була спрямована на захист інтересів держави, скарбниці, суспільної безпеки, власників фабрик, заводів та майже не захищала інтереси представників найманої праці. Однак в подальшому кардинально змінюється її напрямок в сторону захисту інтересів працівників.

Список використаних джерел

1. *Ватрас, В. А.* Генеза поняття “суб’єкти сімейних правовідносин” [Текст] / В. А. Ватрас // Університетські наукові записки. — 2005. — № 1–2 (13–14). — С. 120–129.
2. Феодалізм [Електронний ресурс] Вікіпедія. Вільна енциклопедія. — Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Феодалізм>.
3. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. XX. — 1045 с. Полное собрание законов Российской империи [Текст]. — 2. собр. — СПб. — Т. 20 : Отделение первое 1845–1846 гг. — СПб., 1874. — 935 с.
4. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 г. Текст Уложения по изданию 1885 г. и по продолжению 1906 г. [Текст] / 2-ое изд. книгоиздательства Л. М. Ротенберга в Екатеринославе. Составил кандидат прав Л. М. Ротенберг. — Екатеринослав, 1909. — 570 с.
5. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года. Изд. 13-е, пересм. и доп. [Текст] / Издано Н. С. Таганцевым. — СПб. : Государственная типография, 1908. — 959 с.
6. *Лановенко, И. П.* Охрана трудовых прав. Теоретические проблемы развития уголовного законодательства УССР [Текст] / И. П. Лановенко. — К. : Наук. думка, 1975. — 319 с.
7. Уголовный Кодекс УССР. Утвержденный В.У.Ц.И.К. 23 августа 1922 г. Издание Наркомюста У.С.С.Р. [Текст]. — Изд. 2. (оф.). — Х., 1922. — 100 с.
8. Уголовный кодекс Украины. Комментарий [Текст] / под ред. Ю. А. Кармазина и Е. Л. Стрельцова [изд. 2-е]. — Х. : Одиссей, 2002. — 960 с.
9. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 года [Текст]. — изд. 2-е, оф.. — Х. : Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1927. — 135 с.
10. Збірник законів Української РСР та указів Президії Верховної ради Української РСР 1938–1973 рр.: в 2 томах [Текст] / Уклад. З. К. Калинин. — К. : Політвидав України, 1974. — 734 с.

*Рекомендована до друку кафедрою кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 9 від 19 травня 2010 року)*

Надійшла до редакції 20.06.2010

